

Wyrok z dnia 10 listopada 2010 r.

III UK 5/10

Zasada bezpośredniego działania nowego prawa wprowadzonego ustawą z dnia 2 kwietnia 2004 r. o zmianie ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 91, poz. 873 ze zm.), w zakresie dotyczącym możliwości objęcia ubezpieczeniem emerytalno-rentowym osoby pobierającej rolniczą rentę okresową w zamian za zaliczenie okresu pobierania takiej renty do okresów ubezpieczenia, doznaje ograniczenia, gdy uniemożliwia ubezpieczonemu spełnienie warunków uprawniających do renty rolniczej w przypadku powstania ponownie całkowitej niezdolności do pracy.

Przewodniczący SSN Kazimierz Jaśkowski, Sędziowie SN: Jolanta Strusińska-Żukowska (sprawozdawca), Andrzej Wróbel.

Sąd Najwyższy, po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w dniu 10 listopada 2010 r. sprawy z odwołania Moniki F. od decyzji Prezesa Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego o prawo do renty rodzinnej, na skutek skargi kasacyjnej organu rentowego od wyroku Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 30 września 2009 r. [...]

o d d a l i ł skargę kasacyjną.

U z a s a d n i e

Sąd Okręgowy-Sąd Ubezpieczeń Społecznych w Lublinie wyrokiem z dnia 14 maja 2009 r. oddalił odwołanie Moniki F. od decyzji Prezesa Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego z dnia 14 stycznia 2009 r. odmawiającej jej prawa do renty rodzinnej po zmarłym ojcu Zenonie F.

Rozstrzygnięcie Sądu zostało poprzedzone ustaleniami, z których wynikało, że wnioskodawczyni w dniu 31 grudnia 2008 r. wystąpiła z wnioskiem o przyznanie prawa do renty rodzinnej po zmarłym ojcu Zenonie F., na dzień złożenia wniosku miała ukończone 23 lata i była uczennicą Policealnego Studium Zawodowego dla

Dorosłych przy WSUPiZ w R., z przewidywanym terminem ukończenia nauki w dniu 31 sierpnia 2010 r. Zenon F. (urodzony 18 lutego 1954 r.) był właścicielem gospodarstwa rolnego o powierzchni ponad 7 ha i z tego tytułu podlegał ubezpieczeniu społecznemu rolników w okresie od 1 stycznia 1980 r. do 31 grudnia 1982 r. i od 1 stycznia 1983 r. do 15 lutego 1995 r., a od 31 października 1994 r. do 31 sierpnia 2004 r. pobierał rentę rolniczą z tytułu długotrwałej niezdolności do pracy w gospodarstwie rolnym i ponownie podlegał ubezpieczeniu społecznemu rolników w okresie od 1 września 2004 r. do 11 listopada 2008 r., do dnia śmierci.

Zdaniem Sądu Okręgowego, na gruncie art. 29 ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników (jednolity tekst: Dz.U. z 2008 r. Nr 50, poz. 291 ze zm., zwanej dalej ustawą o ubezpieczeniu społecznym rolników) brak było podstaw do przyznania odwołującej się prawa do renty rodzinnej, gdyż zmarły ojciec wnioskodawczynie w chwili śmierci nie spełniał jednego z warunków do przyznania renty rolniczej z tytułu niezdolności do pracy w gospodarstwie rolnym. Zdaniem Sądu, określony w art. 21 ust. 8 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników w związku z ust. 2 pkt 5 tego artykułu wymóg posiadania 20 kwartałów ubezpieczenia emerytalno-rentowego dla ubezpieczonego, którego niezdolność do pracy powstała w wieku powyżej 30 lat, uważa się za spełniony, jeżeli okres tego ubezpieczenia przypadają w ostatnim dziesięcioleciu przed złożeniem wniosku o przyznanie prawa do renty rolniczej. Sąd pierwszej instancji podkreślił, że Zenon F. zmarł w dniu 11 listopada 2008 r. - w okresie podlegania ubezpieczeniu społecznemu rolników - jednak nie spełnił warunku podlegania ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu przez wymagany okres, legitymował się bowiem w ostatnim dziesięcioleciu przed zgonem okresem 18 kwartałów takiego ubezpieczenia wobec wymaganych dwudziestu.

Sąd Apelacyjny-Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Lublinie wyrokiem z dnia 30 września 2009 r. uwzględnił apelację wnioskodawczynie w ten sposób, że zmienił zaskarżony wyrok i ustalił dla niej prawo do renty rodzinnej od 1 grudnia 2008 r. Sąd drugiej instancji, nie kwestionując ustaleń faktycznych poczynionych przez Sąd pierwszoinstancyjny, doszedł do przekonania, że wykładnia prawa dokonana przez ten Sąd nie jest prawidłowa. Według Sądu Apelacyjnego, w art. 21 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników zostały określone warunki nabycia uprawnień do renty z tytułu niezdolności do pracy w gospodarstwie rolnym, jednakże w przepisie tym nie została unormowana sytuacja, gdy w ostatnim dziesięcioleciu przed zgłosze-

niem wniosku o rentę ubezpieczony był uprawniony do renty z tytułu niezdolności do pracy. Zdaniem Sądu, przepis art. 52 ust. 1 pkt 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników odsyła w tym zakresie do odpowiedniego stosowania przepisów regulujących przyznawanie i wypłatę odpowiednich świadczeń przysługującym pracownikom i członkom ich rodzin, czyli do przepisów ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 2009 r. Nr 153, poz. 1227 ze zm., zwanej dalej ustawą emerytalną). Zastosowanie - według Sądu - w okolicznościach tej sprawy znajdzie art. 58 ust. 2 ustawy emerytalnej przez odliczenie okresu pobierania renty rolniczej z dziesięcioletniego okresu przypadającego bezpośrednio przed zgłoszeniem wniosku o rentę. Sąd odwoławczy przyjął, że „brak takiego unormowania prowadziłyby do absurdalnej sytuacji, gdy ubezpieczony, który utracił prawo do renty z powodu odzyskania zdolności do pracy i stał się ponownie niezdolny po upływie 18 miesięcy od ustania tego prawa, ponowne prawo do renty nabyłby dopiero po upływie 20 kwartałów podlegania ubezpieczeniu społecznemu wymaganych przepisami”.

W wywiedzionej od powyższego wyroku skardze kasacyjnej organ rentowy, zaskarżając powyższy wyrok w całości, oparł ją na podstawie naruszenia prawa materialnego: - art. 21 ust. 1, ust. 2 pkt 5 i ust. 8 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników, poprzez błędną wykładnię i niewłaściwe zastosowanie polegające na przyjęciu, że przy ustaleniu spełnienia warunków przez zmarłego Zenona F. do przyznania prawa do renty rolniczej nie znajduje w pełni zastosowania regulacja zawarta w tym przepisie i poprzez odpowiednie zastosowanie art. 58 ust. 2 ustawy emerytalnej w związku z art. 52 ust. 1 pkt 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników; - art. 58 ust. 2 ustawy emerytalnej przez art. 52 ust. 1 pkt 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników w związku z art. 21 ust. 1, ust. 2 pkt 5 i ust. 8 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników, przez błędną jego wykładnię i niewłaściwe zastosowanie polegające na przyjęciu, że zasadne jest odliczenie okresu pobierania renty rolniczej z dziesięciolecia przypadającego bezpośrednio przed zgłoszeniem wniosku o rentę, co oznacza uznanie, że Zenon F. w chwili zgonu spełniałby warunki do uzyskania prawa do renty.

Skarżący wniósł o uchylenie zaskarżonego wyroku w całości i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi drugiej instancji lub uchylenie zaskarżonego wyroku i orzeczenie co do istoty sprawy.

W uzasadnieniu skargi organ rentowy podniósł, że przesłanki ustalenia prawa do renty rolniczej muszą zaistnieć kumulatywnie, a brak chociażby jednej z nich eliminuje możliwość przyznania tego świadczenia. Zdaniem skarżącego, skoro art. 21 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników zawiera kompleksowe uregulowanie warunków wymaganych do nabycia prawa do renty rolniczej, to bezpodstawne jest powoływanie się na odpowiednie stosowanie przez art. 52 ust. 1 pkt 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników art. 58 ust. 2 ustawy emerytalnej, bowiem taka możliwość istnieje tylko wówczas, gdy dana kwestia nie jest w sposób wyczerpujący uregulowana w przepisach ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników. Według skarżącego, w niniejszej sprawie miał zastosowanie art. 21 ust. 8 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników, który wyraźnie stanowi, że okres 20 kwartałów, o którym mowa w ust. 2 pkt 5, czyli warunek podlegania ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu celem nabycia prawa do renty rolniczej, powinien przypadać w okresie ostatnich 10 lat przed złożeniem wniosku o przyznanie renty rolniczej z tytułu niezdolności do pracy, bez możliwości odliczenia od niego okresu pobierania renty rolniczej, którą to możliwość przewiduje - w przypadku ustalenia prawa do renty z tytułu niezdolności do pracy - art. 58 ust. 2 ustawy emerytalnej. Skarżący podniósł, że konsekwencją wadliwej interpretacji przepisów przez Sąd Apelacyjny było naruszenie art. 21 ust. 8 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników przez nieprawidłowe zastosowanie art. 58 ust. 2 ustawy emerytalnej i przyjęcie, że zmarły Zenon F. w chwili zgonu spełniałby warunki do uzyskania prawa do renty rolniczej, skutkiem czego było błędne przyznanie prawa do renty rodzinnej Monice F.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zgodnie z art. 21 ust. 1 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników, renta rolnicza z tytułu niezdolności do pracy przysługuje ubezpieczonemu, który łącznie spełnia następujące warunki: podlegał ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu przez wymagany okres, o którym mowa w ust. 2; jest trwale lub okresowo całkowicie niezdolny do pracy w gospodarstwie rolnym; całkowita niezdolność do pracy w gospodarstwie rolnym powstała w okresie podlegania ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu lub w okresach, o których mowa w art. 20 ust. 1 pkt 1 i 2 ustawy, lub nie później niż w ciągu 18 miesięcy od ustania tych okresów. Warunek podlegania ubezpiecze-

niu emerytalno-rentowemu przez wymagany okres uważa się za spełniony, jeżeli okres ubezpieczenia emerytalno-rentowego ubezpieczonego wynosi co najmniej 5 lat - jeżeli całkowita niezdolność do pracy w gospodarstwie rolnym powstała w wieku powyżej 30 lat (art. 21 ust. 2 pkt 5 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników). Okres 5 lat, o którym mowa w ust. 2 pkt 5, powinien zaś przypadać w okresie ostatnich 10 lat przed złożeniem wniosku o przyznanie renty rolniczej z tytułu niezdolności do pracy (art. 21 ust. 8 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników). Również w ustawie emerytalnej jednym z warunków nabycia prawa do renty z tytułu niezdolności do pracy jest osiągnięcie wymaganego okresu składkowego i nieskładkowego, który wynosi 5 lat, jeżeli niezdolność do pracy powstała w wieku powyżej 30 lat (art. 58 ust. 1 pkt 5 ustawy emerytalnej) i powinien przypadać w ciągu ostatniego dziesięciolecia przed zgłoszeniem wniosku o rentę lub przed dniem powstania niezdolności do pracy, z tym że do tego dziesięcioletniego okresu nie wlicza się okresów pobierania renty z tytułu niezdolności do pracy, renty szkoleniowej lub renty rodzinnej (art. 58 ust. 2 ustawy emerytalnej).

Zagadnienie stosowania art. 58 ust. 2 *in fine* ustawy emerytalnej z odesłania zawartego w art. 52 ust. 1 pkt 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników było już przedmiotem rozważań Sądu Najwyższego, który podjął w tym zakresie dwie uchwały: z dnia 24 lipca 2009 r., I UZP 8/09, zgodnie z którą przy ustalaniu spełnienia warunku posiadania 20 kwartałów okresu ubezpieczenia emerytalno-rentowego wymaganego do nabycia prawa do renty rolniczej z tytułu niezdolności do pracy w gospodarstwie rolnym, powstałej w wieku powyżej 30 lat, mającego przypadać w okresie ostatnich 10 lat przed złożeniem wniosku o rentę, nie wlicza się okresów pobierania renty z tytułu niezdolności do pracy (OSNP 2010 nr 5-6, poz. 73) i z dnia 13 października 2009 r., II UZP 8/09, stwierdzającą, że do okresu ostatnich 10 lat przed złożeniem wniosku o przyznanie renty rolniczej z tytułu niezdolności do pracy (art. 21 ust. 8 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników) wlicza się okresy pobierania renty rolniczej (OSNP 2010 nr 7-8, poz. 94). Choć tezy obu uchwał zostały sformułowane nieco odmiennie, ich konkluzje są identyczne, a sprowadzają się do uznania, że art. 58 ust. 2 ustawy emerytalnej nie ma zastosowania przy ustalaniu prawa do renty rolniczej z tytułu niezdolności do pracy. Stanowisko to należy zaakceptować, zwłaszcza z uwagi na te argumenty podniesione w uchwale z dnia 13 października 2009 r., II UZP 8/09, które odnoszą się do odrębnego uregulowania w ustawie o

ubezpieczeniu społecznym rolników kwestii uznawania okresu pobierania renty rolniczej za okres podlegania ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu na potrzeby świadczeń przewidzianych w tej ustawie. W uzasadnieniu uchwały Sąd Najwyższy trafnie zwrócił bowiem uwagę na to, że ustawa o ubezpieczeniu społecznym rolników we wprowadzonym ustawą zmieniającą z dnia 2 kwietnia 2004 r. przepisie art. 16 ust. 2 pkt 3 przewiduje objęcie ubezpieczeniem emerytalno-rentowym na wniosek osoby pobierającej rentę rolniczą z tytułu niezdolności do pracy jako rentę okresową. Oznacza to, że okres pobierania renty rolniczej, w którym rolnik objęty był na swój wniosek ubezpieczeniem emerytalno-rentowym, stanowi okres podlegania ubezpieczeniu rolniczemu, od którego zależy nabycie prawa do renty rolniczej oraz wpływa na wysokość świadczenia. Zgodzić się też trzeba z oceną, że właśnie potrzeba zrationalizowania, między innymi, zasad podlegania ubezpieczeniu rolniczemu i przyznawania świadczeń z tego ubezpieczenia, a w rezultacie uzależnienie zaliczania okresu pobierania renty rolniczej do okresu ubezpieczenia wymaganego do ponownego uzyskania prawa do renty rolniczej od opłacania składek na ubezpieczenie emerytalno-rentowe, przyświecało ustawodawcy przy dokonywaniu zmiany art. 20 ust. 1 ustawy, poprzez odstąpienie od zaliczania do okresu ubezpieczenia okresu pobierania renty inwalidzkiej rolniczej jako renty okresowej, jednak nie więcej niż dwa lata (pkt 3 tego przepisu w brzmieniu obowiązującym przed dniem 2 maja 2004 r.), a nie dążenie do zapewnienia możliwości odpowiedniego stosowania w tym zakresie zasady określonej w art. 58 ust. 2 ustawy emerytalnej. Wynika to wprost z uzasadnienia projektu ustawy o zmianie ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników oraz niektórych innych ustaw (druk sejmowy nr 1489) oraz okoliczności, że omawiane przepisy zostały przyjęte przez Sejm RP bez poprawek i w ujętej w projekcie treści wprowadzone do stanu prawnego z dniem 2 maja 2004 r.

Stosownie do art. 52 ust 1 pkt 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników, do przyznawania świadczeń z ubezpieczenia i do ich wypłaty stosuje się odpowiednio przepisy regulujące przyznawanie odpowiednich świadczeń przysługujących pracownikom i członkom ich rodzin, ale tylko w sprawach nieuregulowanych w ustawie o ubezpieczeniu społecznym rolników. Dla rozstrzygnięcia niniejszej sprawy nie ma zatem znaczenia, czy odesłanie z art. 52 ust. 1 pkt 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników odnosi się wyłącznie do spraw określonych pkt 3 art. 1 ustawy emerytalnej, a uregulowanych w dziale IX zatytułowanym: „Postępowanie w spra-

wach świadczeń i wypłata świadczeń", a nie do przepisów określających warunki nabywania prawa do świadczeń, zawartych w dziale VIII „Zasady ustalania świadczeń”, jak przyjął Sąd Najwyższy w uzasadnieniu uchwały z dnia 13 października 2009 r., II UZP 8/09, czy też występującemu w art. 52 ust. 1 pkt 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników wyrażeniu „do przyznawania świadczeń z ubezpieczenia i do ich wypłaty” należy nadawać odpowiednio szerokie rozumienie, uznając że „przyznawanie świadczeń” to nie tylko procedura (tryb) ich przyznawania, ale także warunki nabywania uprawnień, jak stwierdził Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 7 kwietnia 2010 r., I UZP 1/10 (OSNP 2010 nr 19-20, poz. 240), rozstrzygając zagadnienie odpowiedniego stosowania ustawy z dnia 25 czerwca 1999 r. o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa (jednolity tekst: Dz.U. z 2005 r. Nr 31, poz. 267 ze zm.) w zakresie ustalenia prawa do zasiłku chorobowego osoby podlegającej rolniczemu ubezpieczeniu społecznemu. Niezależnie bowiem od kontrowersji odnoszącej się do zakresu odesłania, przepis art. 58 ust. 2 *in fine* ustawy emerytalnej, stanowiący że do okresu ostatniego dziesięciolecia, w ciągu którego ma przypadać co najmniej pięcioletni okres składkowy i nieskładkowy, nie wlicza się okresów pobierania renty z tytułu niezdolności do pracy, renty szkoleniowej lub renty rodzinnej, nie może znaleźć zastosowania przy ustalaniu spełnienia warunków uprawniających do renty rolniczej z tytułu niezdolności do pracy, ponieważ kwestia ta została odrębnie i odmiennie uregulowana w ustawie o ubezpieczeniu społecznym rolników. W stanie prawnym obowiązującym przed 2 maja 2004 r. okres pobierania renty inwalidzkiej rolniczej jako renty okresowej (nie więcej niż dwa lata) zaliczany był bowiem do okresów ubezpieczenia warunkujących prawo do świadczeń (art. 20 ust. 1 pkt 3 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników), zaś aktualnie osoba pobierająca rentę rolniczą z tytułu niezdolności do pracy jako rentę okresową może być objęta ubezpieczeniem emerytalno-rentowym na wniosek (art. 16 ust. 2 pkt 3 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników). Oznacza to, że jeżeli w okresie ostatnich 10 lat przed złożeniem wniosku o rentę rolniczą ubezpieczony pobierał rentę okresową, to przed 2 maja 2004 r. okres pobierania tego świadczenia (w wymiarze do dwóch lat) był zaliczany do okresu podlegania ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu, o którym mowa w art. 21 ust. 2 pkt 5 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników, a aktualnie cały okres pobierania renty rolniczej okresowej może być okresem podlegania ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu, jeżeli świadczeniobiorca

złoży wniosek o objęcie go w tym okresie ubezpieczeniem. Przepis art. 58 ust. 2 *in fine* ustawy emerytalnej ma zapobiegać powstaniu takiej sytuacji, w której ubezpieczony pobierający uprzednio rentę z tytułu niezdolności do pracy zostałby pozbawiony możliwości spełnienia jednego z warunków uprawniających go do świadczenia w przypadku ponownej niezdolności do pracy w postaci wykazania się określonym w ustawie okresem składkowym i nieskładkowym w ściśle oznaczonym dziesięcioleciu. Na gruncie ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników taką samą funkcję przed dniem 2 maja 2004 r. spełniał art. 20 ust. 1 pkt 3 tej ustawy, a w aktualnym stanie prawnym spełnia art. 16 ust. 2 pkt 3 ustawy. Kwestia ta została zatem uregulowana w ustawie o ubezpieczeniu społecznym rolników, wobec czego nie ma podstaw, by stosować w tym zakresie art. 58 ust. 2 *in fine* ustawy emerytalnej.

Zarzuty skargi kasacyjnej są zatem uzasadnione, ale skarga ta nie może być uwzględniona, bowiem zaskarżony wyrok, mimo błędnego uzasadnienia, odpowiada prawu.

Ustawa z dnia 2 kwietnia 2004 r. o zmianie ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 91, poz. 873), którą z dniem 2 maja 2004 r. nadano nowe brzmienie art. 20 ust. 1 i art. 16 ust. 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników, pomijając zaliczalność okresu pobierania renty rolniczej okresowej do okresów podlegania ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu, a wprowadzając w to miejsce możliwość złożenia wniosku przez osobę pobierającą rolniczą rentę okresową o objęcie takim ubezpieczeniem, nie zawiera w tym zakresie żadnych przepisów przejściowych. Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 9 czerwca 2003 r., SK 12/03 (OTK-A 2003 nr 6, poz. 51) wskazał, że obiegowo przyjmowana teza jakoby istniało swoiste „domniemanie” przemawiające za bezpośrednim działaniem prawa nowego jest - obecnie - znacznym konstytucyjnym uproszczeniem. Po pierwsze bowiem, konflikt nowego prawa z interesami jednostki (stosunki w toku) może być rozwiązany przez wybór zasady bezpośredniego działania prawa nowego tylko o tyle, o ile da się wskazać wyraźny ważny interes publiczny, zmuszający do przejścia do porządku dziennego nad interesem jednostki (wyrok z 13 marca 2000 r., K 1/99, OTK ZU 2000 nr 2, poz. 59, podobnie wyroki: z 28 kwietnia 1999 r., K 3/99, OTK ZU 1999 nr 4, poz. 73 i z 22 czerwca 1999 r., K 5/99, OTK ZU 1999 nr 5, poz. 100). Mówiąc inaczej, na tle utrwalonego stanowiska TK na wypadek kolizji bezpośredniego działania ustawy nowej i interesu jednostki, można mówić raczej o

odwróceniu „domniemania” przemawiającego za zasadą bezpośredniego działania (retrospektywności). Ta ostatnia dochodzi do głosu tylko na wypadek wykazania wyraźnie ważnego interesu publicznego. Sprawdzenia (analizy), czy w danym wypadku taki ważny interes występuje, dokonuje organ stający wobec wątpliwości intertemporalnej, a więc Trybunał Konstytucyjny lub sąd orzekający. Tak więc w świetle orzecznictwa TK kwestię intertemporalną o tyle tylko rozwiązuje się, opierając za zasadą stosowania ustawy nowej, o ile przemawia za tym konieczność ochrony innych konstytucyjnie uznanych praw, wartości czy interesów i pod warunkiem zastosowania procedur umożliwiających zainteresowanym dostosowanie się do zaistniałej sytuacji (wyrok TK z 15 września 1998 r., K 10/98, OTK ZU 1998 nr 5, poz. 64).

Wedle stanowiska Trybunału Konstytucyjnego (por. orzeczenie z 11 lutego 1992 r., K 14/91, OTK 1992, cz. I, str. 128, wyroki: z dnia 23 listopada 1998 r., SK 7/98, OTK ZU 1998 nr 7, poz. 114, z dnia 22 czerwca 1999 r., K 5/99, OTK ZU 1999 nr 5, poz. 100 i z dnia 4 stycznia 2000 r., K 18/99, OTK ZU 2000 nr 1, poz. 1) państwo ma obowiązek podejmować działania, które zapewnią odpowiednie środki finansowe niezbędne do realizacji konstytucyjnych praw socjalnych, ale musi przy tym uwzględniać sytuację gospodarczą i konieczność zapewnienia warunków dalszego rozwoju gospodarczego. Osoby ubezpieczone muszą liczyć się z tym, że w warunkach recesji gospodarczej lub niekorzystnych trendów demograficznych, w sytuacji gdy spadają wpływy ze składek ubezpieczeniowych, państwo może być zmuszone zmienić obowiązujące regulacje prawne także na niekorzyść ubezpieczonych, dostosowując zakres realizacji praw socjalnych do warunków i możliwości ekonomicznych państwa. Zasada ochrony praw nabytych chroni przy tym wyłącznie oczekiwania usprawiedliwione i racjonalne. Natomiast istnieją dziedziny życia i sytuacje, w których jednostka musi liczyć się z tym, że zmiana warunków społecznych lub gospodarczych może wymagać zmian regulacji prawnych, które znoszą lub ograniczają dotychczas zagwarantowane uprawnienia podmiotowe. Usprawiedliwione oczekiwania realizacji praw nabytych powstają zatem w przypadkach przyznanych już świadczeń emerytalnych (rentowych) decyzją właściwych organów, a co najmniej wymagają spełnienia wszystkich warunków nabycia tego prawa przed datą wprowadzenia nowości legislacyjnych ograniczających lub zaostrzających warunki nabycia spornych uprawnień. Tylko zatem osoby, które przed wejściem w życie nowych przepisów spełniły warunki nabycia prawa do świadczeń emerytalnych mogą zasadnie układać

swoje plany życiowe w zaufaniu do obowiązującego prawa, zakładając, że będą mogły skorzystać z przysługujących im uprawnień nabytych. Ustawodawca może zatem ingerować w oczekiwania, które nie mają charakteru ekspektatyw, ale pod warunkiem, że nie naruszy to istoty prawa do zabezpieczenia społecznego, którą jest zagwarantowanie osobom uprawnionym świadczeń odpowiadających minimum życiowemu, tak aby umożliwić im zaspokojenie podstawowych potrzeb (art. 67 ust. 1 Konstytucji RP). Artykuł 67 ust. 1 Konstytucji RP wyraża jedno z praw socjalnych - prawo do zabezpieczenia społecznego, stanowiąc że obywatel ma prawo do zabezpieczenia społecznego w razie niezdolności do pracy ze względu na chorobę lub inwalidztwo oraz po osiągnięciu wieku emerytalnego. Zakres i formy zabezpieczenia społecznego określa ustawa. Zdanie drugie art. 67 ust. 1 Konstytucji RP nie pozostawia wątpliwości, że ustrojodawca uznaje ustawodawcę zwykłego za legitymowanego do wytyczania podstaw systemu zabezpieczenia społecznego, w tym rentowego. Zgodnie z utrwalonym orzecznictwem Trybunału Konstytucyjnego, z art. 67 ust. 1 Konstytucji RP nie da się wyprowadzić konstytucyjnego prawa do konkretnej postaci świadczenia społecznego. Podstawą ewentualnych roszczeń osób ubiegających się o rentę, emeryturę czy inną formę zabezpieczenia społecznego mogą być przepisy ustaw regulujące szczegółowo te kwestie, a nie art. 67 ust. 1 Konstytucji RP, który upoważnia ustawodawcę do określenia zakresu i form zabezpieczenia społecznego. Swoboda ustawodawcy w zakresie urzeczywistniania prawa do zabezpieczenia społecznego nie jest jednak nieograniczona (por. wyrok TK z 6 lutego 2002 r., SK 11/01, OTK ZU 2002 nr 1/A, poz. 2). Określając zakres prawa do zabezpieczenia społecznego, ustawa nie może naruszyć istoty danego prawa, która określa jego tożsamość. Ustawodawca nie dysponuje zatem pełną swobodą ani przy ustalaniu kręgu osób uprawnionych do nabycia świadczeń emerytalno-rentowych, ani przy ustalaniu treści i wysokości świadczeń. Nałożony na ustawodawcę obowiązek urzeczywistnienia wyrażonych w Konstytucji RP gwarancji socjalnych w drodze stosownych regulacji normatywnych nie oznacza obowiązku maksymalnej rozbudowy systemu świadczeń. Ochrona praw socjalnych powinna przejawiać się w takim ukształtowaniu rozwiązań ustawowych, które stanowiąc będą optimum realizacji treści prawa konstytucyjnego. Nie ulega też żadnej wątpliwości, że bez względu na intensywność oddziaływania czynników, które mogą hamować dążenie do zaspokojenia uzasadnionych potrzeb socjalnych, ustawowa realizacja konstytucyjnego prawa socjalnego nie może nigdy

uplasować się poniżej minimum wyznaczonego przez istotę danego prawa (por. wyrok TK z 8 maja 2000 r., SK 22/99, OTK ZU 2000 nr 4, poz. 107). Artykuł 67 ust. 1 Konstytucji RP stanowi zatem podstawę do rozróżnienia: 1) minimalnego zakresu prawa do zabezpieczenia społecznego, odpowiadającego konstytucyjnej istocie tego prawa, który ustawodawca ma obowiązek zagwarantować, oraz 2) sfery uprawnień zagwarantowanych przez ustawę i wykraczających poza konstytucyjną istotę rozważanego prawa. W pierwszym wypadku ustawodawca ma znacznie węższy zakres swobody przy wprowadzaniu zmian do systemu prawnego. Nowe rozwiązania prawne nie mogą bowiem naruszać konstytucyjnej istoty prawa do zabezpieczenia społecznego. W drugim wypadku ustawodawca może - co do zasady - znieść uprawnienia wykraczające poza konstytucyjną istotę prawa do zabezpieczenia społecznego. W każdym przypadku zmiany te powinny jednak być dokonywane z poszanowaniem pozostałych zasad i norm konstytucyjnych wyznaczających granice swobody prawodawcy wprowadzania zmian do systemu prawnego, a w szczególności zasady ochrony zaufania jednostki do państwa, zasady ochrony praw nabytych oraz wymogu zachowania odpowiedniej *vacatio legis* (por. wyrok TK z 11 grudnia 2006 r., SK 15/06, OTK ZU 2006 nr 11/A, poz. 170).

Do istoty prawa do renty z tytułu niezdolności do pracy należy zapewnienie środków utrzymania w razie niemożliwości świadczenia pracy z powodu niezdolności do jej wykonywania. Podstawowym celem konstytucyjnym prawa do zabezpieczenia społecznego po zajściu zdarzenia ubezpieczeniowego w postaci niezdolności do pracy jest zagwarantowanie możliwości utrzymania się w warunkach niezdolności do zarobkowania, wynikającej z choroby. Renta jest w założeniu świadczeniem, które zastępuje, a nie uzupełnia wynagrodzenie ze stosunku pracy czy też dochody z innych źródeł. Jak już wyżej wskazano ustawodawca może ingerować w oczekiwania, które nie mają charakteru ekspektatyw, ale pod warunkiem, że nie naruszy to istoty prawa do zabezpieczenia społecznego, którą jest zagwarantowanie osobom uprawnionym świadczeń odpowiadających minimum życiowemu, tak aby umożliwić im zaspokojenie podstawowych potrzeb. Przyjęcie, że wobec braku przepisów przejściowych w ustawie z dnia 2 kwietnia 2004 r. o zmianie ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników, ustawa ta znajduje bezpośrednie zastosowanie również wobec osób, które pobierały rentę rolniczą okresową w poprzednim stanie prawnym, a stały się ponownie całkowicie niezdolne do pracy już po wejściu w życie nowych przepisów,

prowadzić może do takich sytuacji, jak zaistniała w niniejszej sprawie, tzn. pozbawiać rolnika całkowicie niezdolnego do pracy możliwości spełnienia warunków uprawniających do renty rolniczej. Jeżeli bowiem okres pobieranej uprzednio długotrwale renty przypadał w większości przed 2 maja 2004 r. (w niniejszej sprawie od 31 października 1994 r. do 31 sierpnia 2004 r.), a ponowna niezdolność do pracy powstała przed upływem 5 lat od ustania prawa do tej renty (w niniejszej sprawie 11 listopada 2008 r.), to warunek wykazania się wymaganym pięcioletnim okresem podlegania ubezpieczeniu w ostatnim dziesięcioleciu jest niemożliwy do zrealizowania. Okresu pobierania renty okresowej nie zalicza się bowiem do okresów podlegania ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu (z uwagi na nowe brzmienie art. 20 ust. 1 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników), a objęcie ubezpieczeniem na wniosek od chwili zaistnienia takiej możliwości przewidzianej przepisem art. 16 ust. 2 pkt 3 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników, tj. od 2 maja 2004 r., nie jest w stanie uzupełnić okresu podlegania ubezpieczeniu - po ustaniu prawa do renty, a przed powstaniem ponownej niezdolności do pracy - do wymaganych przepisami 5 lat. Nie budzi żadnych wątpliwości, że intencją przyświecającą ustawodawcy przy zmianie omawianych przepisów nie było pozbawianie rolników pobierających renty okresowe możliwości nabycia prawa do takiego świadczenia w przypadku ponownej całkowitej niezdolności do pracy. Z uzasadnienia projektu ustawy zmieniającej wynika wyraźnie, że możliwość dobrowolnego ubezpieczenia się w czasie pobierania renty wprowadzona w zamian zaliczania okresu takiej renty do okresów podlegania ubezpieczeniu ma służyć zabezpieczeniu uprawnień emerytalno-rentowych rolników pobierających takie świadczenia, tyle że na wniosek i za odpowiednią składką. W związku z tym można zatem stwierdzić, że zasada bezpośredniego działania nowego prawa wprowadzonego ustawą z dnia 2 kwietnia 2004 r. o zmianie ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników w zakresie objętym rozważaniami doznaje ograniczenia wtedy, gdy uniemożliwia ubezpieczonemu spełnienie warunków uprawniających do renty rolniczej w przypadku powstania ponownie całkowitej niezdolności do pracy, bowiem w przeciwnym razie należałoby uznać, że nowe rozwiązania prawne naruszają konstytucyjną istotę prawa do zabezpieczenia społecznego, a takich intencji ustawodawcy przypisać nie można.

W podstawie faktycznej zaskarżonego wyroku przyjęto, że ojciec ubezpieczonej zmarł (co jest równoznaczne ze stwierdzeniem całkowitej niezdolności do pracy w

gospodarstwie rolnym) w dniu 11 listopada 2008 r. W okresie od 31 października 1994 r. do 31 sierpnia 2004 r. był uprawniony do renty rolniczej okresowej, a następnie podlegał ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu do dnia śmierci (z uwagi na kwartalne okresy ubezpieczenia organ rentowy zaliczył okres podlegania ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu od 1 lipca 2004 r. do 31 grudnia 2008 r., tj. 4 lata i 6 miesięcy). Nawet zatem gdyby, po wprowadzeniu zmian do art. 16 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników, ubezpieczony złożył wniosek o objęcie ubezpieczeniem emerytalno-rentowym na okres pobierania renty, do chwili zajścia ponownego zdarzenia ubezpieczeniowego nie byłby w stanie spełnić warunku wykazania się pięcioletnim okresem ubezpieczenia w ostatnim dziesięcioleciu, co pozbawiałoby go możliwości nabycia prawa do świadczenia. Ze względów powyżej przytoczonych uznać zatem należało, że w tej sytuacji przy ocenie spełnienia tego warunku nabycia prawa do renty znajdą zastosowanie przepisy obowiązujące przed 2 maja 2004 r., umożliwiające zaliczenie okresu pobierania renty rolniczej do okresów podlegania ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu, czego skutkiem jest stwierdzenie, iż sporny warunek przez ojca ubezpieczonej został spełniony. Tym samym trafnie Sąd Apelacyjny w konsekwencji przyjął, że wnioskodawczyni ma prawo do renty rodzinnej po myśli art. 29 ust. 1 pkt 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników, zgodnie z którym świadczenie takie przysługuje uprawnionym członkom rodziny zmarłego ubezpieczonego, który w chwili śmierci spełniał warunki do uzyskania emerytury rolniczej lub renty rolniczej z tytułu niezdolności do pracy (przyjmuje się, że był on całkowicie niezdolny do pracy w gospodarstwie rolnym).

Mając to na uwadze, Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁴ k.p.c. orzekł jak w sentencji.

=====